

УДК 347(77+78)

С.В.Ткачук, к.е.н.

С.А. Стахурська, к.е.н.

Національний університет
харчових технологій

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОДВІЙНОЇ ПРИРОДИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Проаналізовані відносини інтелектуальної діяльності у контексті подвійної природи інтелектуальної власності, розглянуті окремі етапи інтелектуальної діяльності. Подане бачення об'єкту інтелектуальної власності із матеріальної та нематеріальної точки зору, у цьому ж аспекті розглянуті особисті майнові права, подібні до стандартного права власності та особистісні моральні права автора, що є невід'ємними за будь-яких умов.

На основі узагальнення запропоноване схематичне відображення процесу настання прав власності на різних етапах створення інтелектуальних цінностей – від самого процесу інтелектуальної діяльності, коли права власності як такі ще не вступають в дію – до створення матеріальних об'єктів в результаті використання об'єктів інтелектуальної діяльності, коли починають діяти права власності у класичному розумінні.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, інтелектуальна діяльність, об'єкт інтелектуальної власності, результат інтелектуальної діяльності, правові відносини інтелектуальної власності.*

Діяльність сучасного підприємства в більшій чи меншій мірі пов'язана з відносинами інтелектуальної власності. При цьому саме поняття інтелектуальної власності є досить специфічним і відрізняється від стандартного поняття власності на матеріальні об'єкти, а відповідно і правові відносини інтелектуальної діяльності будуть мати свою специфіку.

Це зокрема пояснюється подвійною природою об'єктів інтелектуальної власності, які, з одного боку, матимуть матеріальний аспект, з іншого, нематеріальний. Права авторів щодо цих об'єктів відповідно є майновими та особистісними немайновими. Виникає потреба систематизувати існуючі погляди на природу інтелектуальної власності, чітко виокремити етапи інтелектуальної діяльності та розглянути специфіку правових відносин на кожному етапі.

Специфіка правового регулювання відносин інтелектуальної власності, згідно аналізу положень законодавчих актів, останніх досліджень та публікацій [1 – 7], пов'язана із наступними проблемами: неоднозначність природи інтелектуальної власності, проблематичність встановлення права авторства на деякі об'єкти, неможливість чіткого розмежування приналежності певних результатів інтелектуальної діяльності до того чи іншого правового інституту, нестандартність самого поняття інтелектуальної власності у порівнянні із поняттям власності у стандартному розумінні, специфіка майнових та немайнових прав суб'єктів інтелектуальної діяльності.

В умовах сьогодення кожне підприємство так чи інакше має справу з відносинами інтелектуальної власності, причому в аспекті усіх трьох інститутів: авторського та суміжного права, права на об'єкти промислової власності, права на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності. Це пов'язано з багатьма аспектами діяльності підприємства: виробничим, комерційним, інноваційно-інвестиційним тощо. Варто зауважити, що більшість підприємств функціонують на ринку споживача, а не на ринку виробника. Тобто умови щодо ціни, якості, кількості та інших характеристик товару диктує споживач. Крім того, існує гостра конкуренція між виробниками, і той із них, хто не спрогнозує вподобання споживчих сегментів та (або) не зможе їх задовольнити, не отримуватиме розрахованих прибутків, нестиме збитки та, можливо, взагалі "вийде з гри". Найпершими вимогами, які висуватиме споживач, очевидно будуть вимоги щодо якості, ціни, естетичних та ергономічних характеристик товару. Якісні товари практично неможливо виробити без впровадження у виробництво останніх досягнень науково-технічного прогресу: інноваційних машин, механі-

змів, приладів, способів, технологій. Останні створюються в процесі використання результатів інтелектуальної діяльності людини, наприклад, таких, як винаходи, корисні моделі та промислові зразки, які є об'єктами інтелектуальної власності та регулюються інститутом права на об'єкти промислової власності. Естетичні характеристики товару будуть визначатися зовнішнім виглядом, формою, оздобленням, оформленням упаковки тощо. Естетичні якості товару повинні знаходитись у нерозривному зв'язку з ергономічними властивостями, адже більшість споживачів не купуватимуть красиво оформлений товар, який є незручним у використанні. Саме конструктивне вирішення виробу, що визначає його зовнішній вигляд, є промисловим зразком, який теж відноситься до об'єктів промислової власності. Втім право на об'єкти промислової власності не є єдиним правовим інститутом, що регулює правові відносини на об'єкти інтелектуальної власності, із якими мають справу виробничі підприємства. Діяльність сучасного підприємства безпосередньо пов'язана з маркетинговою діяльністю, однією із складових якої є просування та стимулювання збуту. Текст рекламного повідомлення по радіо, сюжет, сценарій, реклами по телебаченню, сам рекламний ролик та його виконання є об'єктами авторського та суміжних прав. Засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів та послуг, без яких неможливо створити позитивний імідж підприємства та змусити споживача впізнавати товар конкретного виробника, сформувати у нього відповідні позитивні асоціації із підприємством, також є об'єктами права інтелектуальної власності. До таких засобів слід віднести комерційне (фірмове) найменування, знаки для товарів та послуг (словесні, образотворчі, об'ємні, комбіновані знаки, знаки обслуговування тощо) та географічні зазначення походження товарів. Крім того, підприємство може мати справу з об'єктами, що є результатами інтелектуальної діяльності, але не відносяться до перерахованих інститутів, наприклад, програми для ЕОМ, комерційна таємниця. Права на такі об'єкти регулюються інститутом права на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Таким чином, однозначним є те, що діяльність практично будь-якого підприємства пов'язана із відносинами інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності при цьому можуть бути залучені зі сторони у відповідності з правилами, визначеними законодавством, або створені на самому підприємстві (маркетинговий відділ розробляє форму, оздоблення та малюнок етикетки тощо). Тому потрібно чітко розуміти специфіку самого поняття інтелектуальної власності та правових відносин, що регулюють інтелектуальну діяльність. З'ясуємо спочатку сутність поняття власності у стандартному розумінні. Під власністю розуміють суспільні відносини, що історично склалися щодо привласнення або розподілу матеріальних об'єктів, які і є об'єктами власності. Тоді як інтелектуальну власність розуміють дещо інакше. інтелектуальна власність – це закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної діяльності в науковій, літературній, художній і промисловій сферах [6]. Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності, що відповідає вимогам чинного законодавства [7]. З'ясуємо співвідношення понять "інтелектуальна власність" та "інтелектуальна діяльність": в процесі інтелектуальної, творчої діяльності людини створюються об'єкти, що належать до об'єктів інтелектуальної власності. Тобто, об'єктами інтелектуальної власності є результати інтелектуальної діяльності. Згідно із Стокгольмською Конвенцією 1967 року такими об'єктами можуть бути літературні, художні і наукові твори, виступи виконавців, фонограми й програми ефірного мовлення, винаходи в усіх галузях людської діяльності, наукові відкриття, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування і торгові найменування та позначення, припинення недобросовісної конкуренції, інші права, які є результатом інтелектуальної діяльності в промисловості, науковій, літературній або художній галузях. Цивільний Кодекс України дає наступний перелік об'єктів права інтелектуальної власності: літературні та художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, виконання, фонограми, відеограми, передачі організації мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові)

найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці [1]. Таким чином, і національним і міжнародним законодавством до об'єктів права інтелектуальної власності відносять такі об'єкти промислової власності, як винаходи, (корисні моделі) та промислові зразки, об'єкти засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, об'єкти захисту від недобросовісної конкуренції. Як вже було сказано, інтелектуальна власність є категорією специфічною і відрізняється від загальноприйнятого поняття власності, хоча й переплітається з ним. Щоб зрозуміти це глибше, потрібно розглянути поняття інтелектуальної діяльності з точки зору його окремих етапів (рис. 1).

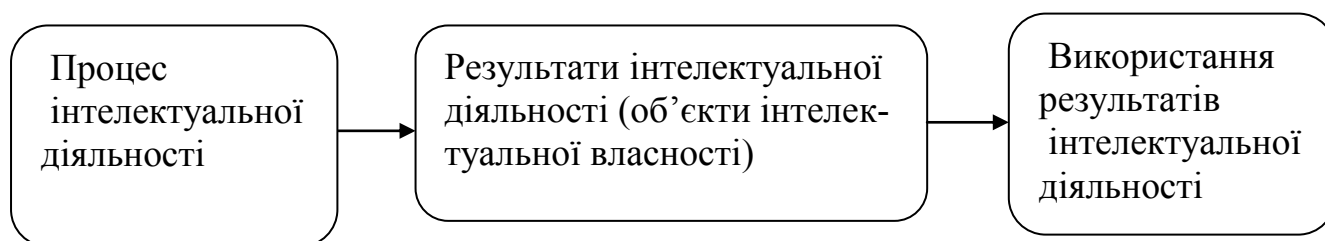

Рис. 1. Етапи інтелектуальної діяльності

Інтелектуальну діяльність можна розбити на процес і результат, а також використання результатів. Останній етап, хоча пов'язаний з інтелектуальною діяльністю, втім сам по собі не обов'язково передбачає творчу роботу, а може бути суто промисловим виробництвом, тому на рисунку обрамлений курсивною лінією. Процес інтелектуальної діяльності, як такий, правом на власність не регулюється. Не можна заборонити людині займатися інтелектуальною діяльністю чи закріпити це право за обмеженим колом осіб. Не можна також обмежити автора (творця) у виборі теми чи предмету інтелектуальної діяльності. Інша справа, коли ця діяльність дає певний результат. Тут починають діяти правові відносини, проте не стандартні відносини власності у класичному розумінні, які виникають стосовно матеріальних речей. Процес інтелектуальної діяльності створює результати. Втім, треба одразу зауважити, що не будь-який результат інтелектуальної діяльності є об'єктом інтелектуальної власності. Такими об'єктами стають ті результати, що наділяються правовою охороною згі-

дно чинного законодавства. Нестандартність правових відносин, які виникають з приводу результатів інтелектуальної діяльності, пояснюється подвійною природою цих результатів. З одного боку продукти інтелектуальної діяльності можна розглядати як матеріальні об'єкти, з іншого – як нематеріальні. Над матеріальним об'єктом можна встановити володіння, тобто фізичне панування. Наприклад, володіння книгою, у якій надрукований художній твір, що є результатом інтелектуальної діяльності, чи володіння художнім твором як об'єктом продажу в редакцію. Над нематеріальним об'єктом не можна встановити відносини власності у класичному розумінні. Розглянемо той самий художній твір не з точки зору його продажу в редакцію, а з точки зору приналежності до певного автора, з точки зору морального права автора бути "монопольним" власником цього твору не як користувач, не як особа, що отримує від цього володіння матеріальну вигоду, а як автор, якому належить ідея, який є творцем, і якого за жодних обставин не можна позбавити цього права. В даному випадку твір розглядається як об'єкт нематеріальний, і право власності на нього є не тим класичним правом власності, що виникає на матеріальні речі, а особистісним моральним правом автора. Принципова різниця між матеріальними і нематеріальними об'єктами інтелектуальної власності полягає в тому, що нематеріальні об'єкти можуть використовуватись одночасно різними особами в різних місцях, що неможливо зробити з об'єктами матеріальними. Так, художній твір, твір літератури з одного боку є нематеріальним об'єктом: він є результатом творчої діяльності автора, ідея твору належить лише цьому автору, і ніхто інший не має права присвоїти цю ідею собі. З іншого боку цей самий твір можна розглядати як об'єкт матеріальний: автор має на нього право власності подібне до права власності на матеріальні об'єкти. Це проявляється, наприклад, в тому, що він може продати твір в редакцію, заключити договір з видавництвом, передати право на друк цього твору третім особам тощо. Дане право пов'язане в тому числі з матеріальною вигодою автора від продажу твору. Воно може присвоюватись та відчужуватись згідно чинного законодавства, тоді як інше, немайнове, моральне право автора на твір як нематеріальний об'єкт є невідчужуваним. В резуль-

таті продажу твору в редакцію та укладання договору з видавництвом починається процес використання об'єкта інтелектуальної власності (блок 3 на рис. 1), в результаті чого створюються суто матеріальні об'єкти, стосовно яких діють відносини власності у класичному розумінні. В даному прикладі, з твором літератури, такими об'єктами будуть надруковані книги, які можуть бути одночасно використані різними особами (наприклад, читачами задля задоволення культурних, інтелектуальних потреб чи власниками видавництв задля отримання прибутків). І таким чином нематеріальний об'єкт, твір, який морально належить автору, може одночасно використовуватись різними особами в різних місцях через реалізацію майнового права автора на цей самий твір, як на об'єкт матеріальний, в результаті чого були створені суто матеріальні об'єкти у класичному розумінні. Останні, принаймні в одиничному вигляді, не можуть бути використані одночасно різними особами в різних місцях (одна книга в конкретний момент часу може використовуватись лише в певному місці певною особою). Сутність подвійної природи об'єктів інтелектуальної власності (рис. 2) можна охарактеризувати наступним чином:

- 1) з одного боку щодо об'єкта інтелектуальної власності діють права авторства. Вони передбачають, що автор, тобто фізична особа, творчою працею якої створено результат інтелектуальної діяльності (художній, літературний твір, корисна модель, промисловий зразок тощо), володіє сукупністю особистісних немайнових моральних прав, які по самій природі не можуть бути відчужені від їх власника, тобто автора;
- 2) з іншого боку діють права творця на результат інтелектуальної діяльності. Вони подібні до права власності, що має особа, творчою працею якої створено матеріальний об'єкт. Це право забезпечує власнику виняткову можливість розпоряджатись результатом своєї інтелектуальної діяльності на свій розсуд і дає змогу передавати його іншим особам або надавати дозвіл на його використання.

Відповідно і відносини привласнення щодо об'єктів інтелектуальної власності будуть мати подвійну природу: щодо особистісних немайнових прав ав-

тора діють відносини особистісного привласнення. Вони визначають невід'ємне право автора бути визнаним творцем свого твору; щодо права автора на результати інтелектуальної діяльності діють відносини економічного привласнення, які визначають кому дозволено використовувати певний об'єкт як промисловий чи комерційний.

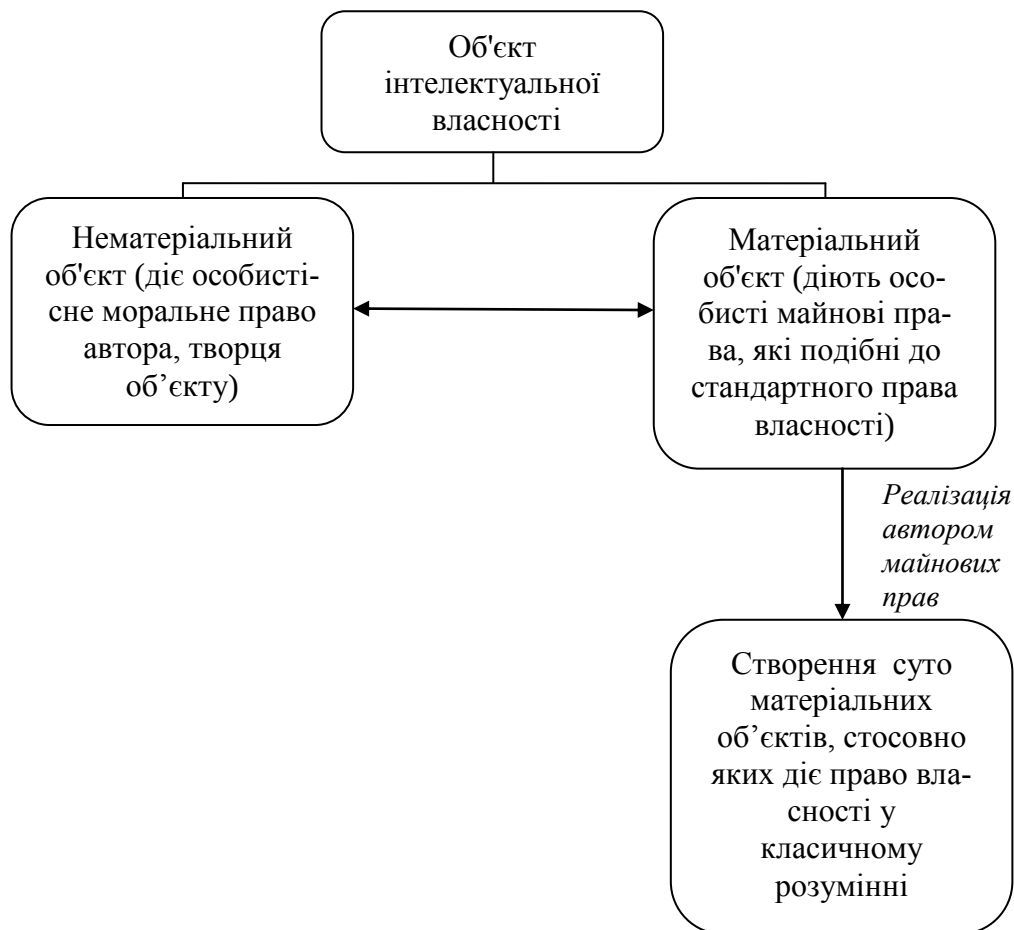

Рис. 2. Сутність подвійної природи об'єкта інтелектуальної власності

На рисунку 3 подана узагальнена схема правових відносин інтелектуальної діяльності у контексті подвійної природи інтелектуальної власності.

Так, як було показано на рис. 1, інтелектуальна діяльність розглядається з точки зору трьох її окремих складових: процесу, результату та використання результату, наслідком чого є створення матеріальних об'єктів. Оскільки використання результатів інтелектуальної діяльності, як уже зазначалося, не обов'язково пов'язано з творчими процесами, а іноді носить суто виробничий характер, то даний блок на рис. 3 обрамлений курсивом. В результаті використання

об'єктів інтелектуальної власності створюються суто матеріальні об'єкти у класичному розумінні.

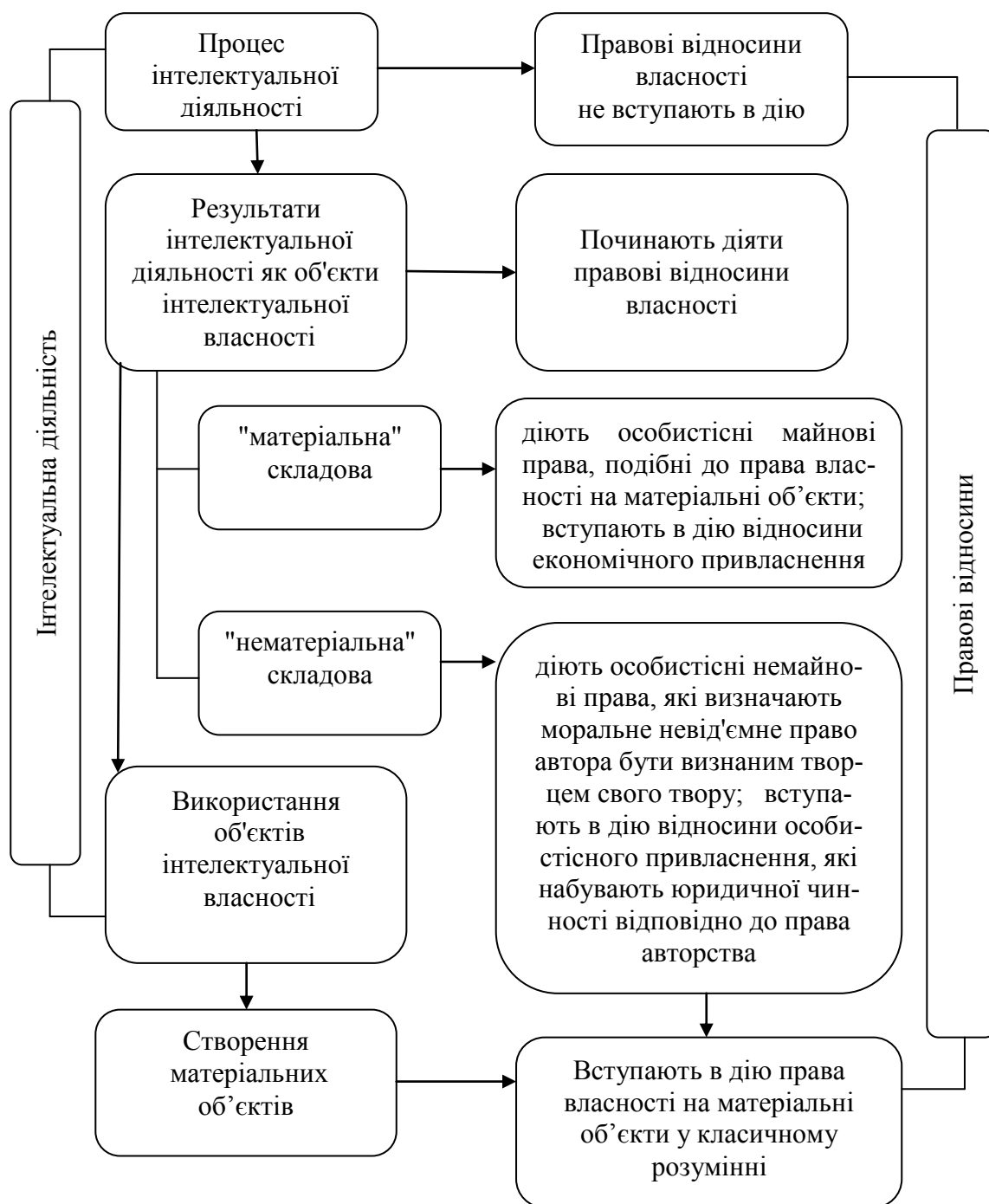

Рис. 3. Правові відносини інтелектуальної діяльності у контексті подвійної природи об'єктів інтелектуальної власності

Останній блок, створення матеріальних об'єктів, вже виходить за межі інтелектуальної діяльності, як видно із рисунку. Так, наприклад, в процесі інтелектуальної діяльності був розроблений певний інноваційний, раніше не відомий спосіб, процес виконання дій над матеріальними об'єктами. Якщо цей спосіб є

патентоздатним, він отримує правову охорону як винахід, тобто об'єкт інтелектуальної власності, що охороняється інститутом права на об'єкти промислової власності. В подальшому цей спосіб може бути використаний при виробництві, наприклад, харчових продуктів. Тобто використання результату інтелектуальної діяльності (інноваційного способу виробництва) в конкретному прикладі носить суто виробничий характер, а створені матеріальні об'єкти (харчові продукти) до результатів інтелектуальної діяльності не відносяться. Кожному етапу інтелектуальної діяльності відповідають певні правові відносини, які вступають в дію на цьому етапі. Так, на етапі процесу інтелектуальної діяльності, як зазначалось раніше, як таких відносин власності не виникає. Вони починають діяти тоді, коли вказаний процес дав певні результати. Результати інтелектуальної діяльності є об'єктами інтелектуальної власності. Проте не будь-який результат може отримати правову охорону. Право інтелектуальної власності можна класифікувати на три самостійні інститути, які утворюють відповідно авторське право і суміжні права, право на об'єкти промислової власності, право на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності [6]. В залежності від того, до якого інституту відноситься об'єкт, він повинен відповідати конкретним вимогам, щоб отримати правову охорону як об'єкт інтелектуальної власності. Так, винаходи, корисні моделі і промислові зразки повинні відповідати умовам патентоздатності та не суперечити суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі; твори в галузі науки, літератури і мистецтва, окрім творчого характеру, повинні бути виражені в будь-якій об'єктивній формі. Один і той самий об'єкт інтелектуальної власності можна розглядати із матеріальної та нематеріальної точки зору, про що йшлося раніше. Щодо матеріальної сторони об'єкта, тут діють особистісні майнові права, подібні до прав на матеріальні об'єкти, мають місце відносини економічного привласнення. Стосовно нематеріальної сторони, вступають в дію моральні або особистісні немайнові права, які є невід'ємними, діють відносини особистісного привласнення. Що стосується суто матеріальних об'єктів, які створюються в результаті використання об'єктів інтелектуаль-

ної власності, то тут діють права власності на матеріальні об'єкти у класичному розумінні.

Висновки. У сучасних умовах виробничі підприємства так чи інакше мають справу не лише із суто матеріальними об'єктами, щодо яких діють правові відносини власності у класичному розумінні, але й з об'єктами, що створюються в результаті інтелектуальної діяльності. Стосовно останніх вступають в дію не класичні правові відносини, а відносини інтелектуальної власності. Їх специфіка полягає у подвійній природі об'єкту, що створений в результаті інтелектуальної діяльності. З одного боку його можна розглядати як матеріальний об'єкт, щодо якого діють відносини економічного привласнення та мають місце особистісні майнові права, що за своєю природою подібні до прав на матеріальні об'єкти. З іншого боку результат інтелектуальної діяльності є об'єктом нематеріальним, стосовно якого виникають особистісні моральні права автора, що є невідчужуваними. Вже в результаті використання об'єкту інтелектуальної власності створюються суто матеріальні об'єкти, і щодо цих об'єктів вступають в дію права власності у класичному розумінні. Підприємство у своїй діяльності може мати справу з об'єктами інтелектуальної власності, і як їх "виробник", і як суб'єкт, який, використовуючи такі об'єкти (наприклад за патентом чи ліцензією) створює суто матеріальні об'єкти. Саме тому розуміння сутності подвійної природи інтелектуальної власності та правових відносин, що з неї випливають, є важливим для успішної діяльності підприємств.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.03 №435-15 (зі змін. і допов.).
2. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.93 № 3689-XII (зі змін. і допов.).
3. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.93 № 3688-XII (зі змін. і допов.).
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.93 № 3687-XII (зі змін. і допов.).

5. *Базилевич В.Д.* Інтелектуальна власність: Підручник / В.Д. Базилевич. – 2 вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
6. *Мікульонок І.О.* Основи інтелектуальної власності: Навч. посіб. – К.: ІВЦ "Видавництво "Політехніка"", Ліра-К, 2005. – 232 с.
7. *Підопригора О.А., Бутнік-Сіверський О.Б., Дроб'язко В.С.* Право інтелектуальної власності: Академ. курс: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О.А. Підопригора, О.Б. Бутнік-Сіверський, В.С. Дроб'язко та ін.; за ред.. О.А. Підопригори, О.Д. Святоцького. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2004. – 672 с.

**С.В. Ткачук,
С.А. Стахурська**

Интеллектуальная деятельность в контексте двойной природы интеллектуальной собственности

Проанализированы отношения интеллектуальной деятельности в контексте двойной природы интеллектуальной собственности, рассмотрены отдельные этапы интеллектуальной деятельности. Подано видение объекта интеллектуальной собственности с материальной и нематериальной точки зрения, в этом же аспекте рассмотрены личные имущественные права, подобные к стандартному праву собственности и личностные моральные права автора, которые являются неотъемлемыми при любых условиях.

На основе обобщения предложено схематическое отображение процесса наступления прав собственности на разных этапах создания интеллектуальных ценностей – от самого процесса интеллектуальной деятельности, когда права собственности как такие еще не вступают в действие – до создания материальных объектов в результате использования объектов интеллектуальной деятельности, когда начинают действовать права собственности классическом понимании.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, интеллектуальная деятельность, объект интеллектуальной собственности, результат интеллектуальной деятельности, правовые отношения интеллектуальной собственности.

S. Tkachuk,

S. Stakhurska

Intellectual activity dealing with the double nature of intellectual property

The relationships of intellectual activity in aspect of double nature of intellectual property are analyzed, the separate stages of intellectual activity are examined. The vision of intellectual property to material and immaterial point of view, in the same aspect considered private property rights similar to standard property rights and personal moral rights, which are inalienable in all conditions is given.

On the basis of generalization it is proposed a schematic displaying of the process of onset ownership rights on the different stages of the development of intellectual property – from the intellectual activity process, when the rights of ownership as such has not yet come into effect – to the creation of material objects as the result of usage of intellectual activity objects, when the rights of property begin to act in the classic sense.

Key words: intellectual property, intellectual activity, object of intellectual property, result of intellectual activity, legal relationships of intellectual property.

Одержана редколегією 18 травня 2015 р.